

Különfélék.

Tóth Ede síri beszéde színésztársa felett.

A tragikus véget ért színész-költő egy ismeretlen kéziratát óhajtjuk bemutatni. Rövid pár lapnyi az egész, de mind újságánál, mind hangjánál fogva megérdemel néhány sornyi ismertetést. — Talán, ha mást nem is, legalább föllobbantja egy pillanatra a költő emlékét, kit az új idők, új emberek nagyon is megszoktak, el-elfelejtenek már!... Pedig mi volt a maga idejében Tóth Ede? Ez a beteges, kopott vándorszínész? *Várva-várt*, a ki átteremté népszínmű irodalmunkat, ez egyedüli drámai műfajt, mely kizárólag magyar és nemzeti. Baljóslatokat hazudtol meg, írói pöröket és véleményeket dönt el, s úgyszólván halálos ágyán írt három darabjával (Falurossza, Kintornás Család, Toloncz) műfajának második virágzási korát nyitja meg akkor, mikor az előző, Szigligeti-féle iskola alkotásaiban kezd kihalni az erő, a művészi, a lelemény. A drámaíró világot fölvillanyozza és megnyugtatja, az agyon-untatót közönséget pedig az istenadta néppel együtt visszavezette az ő, üde, eredeti forráshoz: — önmagához. Kimondja és bebizonyítja, hogy a nép egyszerű gyermeke is *méltó* és *képes* a leg-erősebb lelki összeütközésekre, kit egyúttal magához ölel s lerajzol színörölszínre, de úgy — s épp ebben áll hatásának titka — hogy festése elejétől végig egybevág magyar népe érzelm- és kedélyvilágával, műveltségi viszonyaival, szíve lüktetésével, észjárásával, és mégis *költői* marad! De mire ezeket kitudta mondani, az alatt a rövid másfél év alatt, a míg élt — mert az előző 30 éve csak nyomorgás, vergődés volt a jobb jövő felé — gyöngye teste megtörött, *tragikuma* véget ért. „Nemzete koszorújának — a hogy Mikszáth mondja — csak a színét látta, illatát már nem élvezhette. Későn jött — a koporsóra jökor!”

A közlemény, mit ez alkalommal bemutatunk tőle, rövidke síri beszéd, melyet még vándorszínész korában a társaság megbízásából és nevében tartott egy korán elhunyt kartársa és barátja fölött a beregszászi temetőkerben. Hogy ki volt az ifjú, a kinek sírja felett, s melyik az időpont, a mikor tartá, a beszéd homlokára tett jegyzet maga megmutatja, mely szövegében a következő:

Kétszeri Gyula fölött.

(Beregszász. Octb. 13-án, 1870.)

Tisztelt halotti gyűlekezet!

Egy sír fölött állunk, mely egy korán elhamvadt életet zár magába!

Tehát ismét egy azok közül, kik az életet viharban és csendben, annak viharát és csendét — ama deszkákon oly híven hirdetik!

Ismét egy azok közül, kik a művészet szépségeért, örök igazságaért lelkesülve elszántan lépnek ama nehéz útra, melynek határa a célhoz oly távol — s a vágyhoz oly közel áll!

Fájó, komor kép! mely ha holló szárnyaival lelkünkre szállt, érezzük nyomását és kérdjük: miért van így? és mért nem amúgy?!...

Óh! valóban mi emberek nem tudjuk megszokni azt, mit mindennap látunk: a halált!

De hogy is! midőn oly megdöbbenően játsza szerepét: jó, s ifjat, öreget, férfit, gyermeket, kiméletlen tipor a földbe, melyet sírnak nevezünk!

S im itt a példa!

Rátekintve, szívünkön átnyílalik ama borzalmas emésztő gondolat: hogy halva van!... és e gondolatnál szünetet tart az ész, nyugalmat kér a szív, csendet a lélek, hogy hozzá szokjék.

De ki volt ő — hogy ily busongó hangokat ver fel elvesztése?

Talán egy hős? ki hazájáért életét áldozá?... talán egy dicső polgár, ki érdemeiért köztisztelet, most közös gyász tárgya?... talán egy költő? tudós? vagy fénylő lángelme? kinek elvesztése százszorozva fáj?...?

Nem!

Ő a „nemzet napszámosa“ volt: Magyar vándorszínész!

Egy azok közül, kik e honban hontalan bolyongnak, küzdve eszméjéért, melyek teljesedésében hisz; s hisz a jövőben, mert az ad erőt a küzdelemben, kitartást a nyomor és bánat kínos harczerén!

Óh! hidjétek el: valahányszor egyet elvesztünk e csoportból, mindnyájunk lelke fáj! Érezzük az úrt, melyet elvesztése okozott; érezzük, hogy az a hang, mely oly édesen zengte nyelvünket — többé nem leend hallható, hogy a rokonság, mely lelkeinkkel közös lett a közös teher alatt — összetépetett s nem maradt más, mint az emlékezet, melyet fel-felfrissítünk, hogy jutalma legyen annak is, kit kívülünk már minden elfeledt!?

Mert a színész sorsa ez! s bátran felkiálthat a költővel:

Én a komédiát lejátsztam,

Mulattattam; de nem mulattam!

De nem csak a színész hunyt el ő benne, siratják őt az agg szülők, kiknek öröme, büszkesége, sőt már-már támaszuk vala! Mert hajh 60 év küzdelmei után fáradt a lélek, gyengül az erő s önkéntelen segély utánkiált! s kinek legjobban fáj e veszteség: a jó anya! Kit a halál mérges nyila a szív legmélyebb szent rejtekében talált, hol a szeretet lakozik! Óh, mily gondosan, hiven ápolá, hogy megóvja a hervadás szelétől szerette gyermekét!

Óh! te zord halál, mért nem kímélted őt?! mért nem kíméled az anyákat, az ily bénító fájdalomtól, hisz ők őrzik a szeretetet, mely az égből földre szállt édesíteni e nyugós életet!!

Késő! Isten így akarta!

És te, édes jó anya, szentesült fájdalommal keress vigasztalást annál, kihez így imádkozunk: „Legyen meg a te akaratod!“

De ne tárjuk fel jobban ez úgy is nyílt sebet; sőt takarjuk balzsamozó hitbe, s beszéljünk úgy, hogy a szó szelidítse a fájdalmat, s örömmre adjon vigasztaló reményt!

Hisz itt van még két szeretett testvér, kik a fájdalmat éppen úgy érzik; de bizalommal tekintenek az égre, kérve azt a hatalmas, jó atyát: enyhítsd mindnyájunk bánatát e sújtó csapás után, adj új erőt szíveinkbe, s örök békét a sirban nyugovónak!

Igen, nyugodj! kívánjuk mi is: pályatársaid, kiket egy eszme, egy vágy, akarat lelkesíte, — s kik, hogy te a férfikor legszebb virágában, a tetterő délpontján elhervadál búsongó szívvel nézünk sírodra im!

Soká nem láthatunk; mert sorsunk ki tudja merre?... hová visz?!... de emlékednek szentelünk perczeket bárhol is!... s elküldjük a szellővel, el a madárral, hogy magányos sírodat dal jelölje meg, melyet te mindig úgy szeretted!

Isten! vedd lelkét egedbe,
s lengjen béke porai felett!

* * *

Ime a beszéd a maga egészében, vonásról-vonásra hibátlan orthographiájával, mert így van megírva. Az ifjú színész, a ki felett Tóth Ede e síri búcsúztatót tartá, *Kétszeri Gyulának*, a 70-es évek elején különösen Felső-Magyarország vidékein vándorló színigazgatónak volt hasonnevű, egyetlen fia; azé a férfiúé, a kinek családjához és társulataéhoz a közöns életpálya és baráti vonzalmon kívül több, valami fátumszerű véletlen csatolá a költőt. A *Kétszeri* tár-úlata volt az, melynek körében és hatása alatt esküdött föl a putnoki iskolás gyermek még az apai házban, titkon Thália papjává; az övé, a kihez jóval utóbb a Patokról távozó szegény, árva diák először csatlakozik, hogy a költeményeiben annyit emlegetett „bús végzete“ besorozza őt is, most már végleg a „*nemzet napszámossai*“ sorába, magyar vándorszínésznek. Végül megint a *Kétszeri* társulatában találjuk — legutoljára is, honnan a bajtársival valahol Dombováron nyomorgó színészt száz aranyos „Falurossza“ egyszerre kiragadva, a hír, dicsőség szárnyaira emelte...

A megholt ifjú kor- és kartársa volt költőnknek, ép oly gyöngye beteges testszervezettel, a milyen volt az övé. Mint ilyen hunyt el 24—25 éves korában, atyja társulatának beregszászi időzésekor — tüdősorvadásban. Említett két testvére Emilia és Anna, a ki később Sághy Mihálynak, költőnk legbensőbb színészbarátjának lón a felesége

Az itt közölt kézirat, melyet Tóth Ede még ott a temetőkertben nyújtott át emlékül özv. Székely Józsefné úrnőnek, (kinek szíves aján-dékából van ma a mi birtokunkban) 3 darab, negyedívnyi, ugyancsak megavült és kopott papírlapra, költőnk ismét, kalligrafikusan szép, nagy betűvel van leírva, s mint az elejére jegyzett kelti idő mutatja, épp e folyó október hóban töltötte be 23-ik életévét.

Pap Károly.

A Hunyadiak várában.

(A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat ülése.)

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat a vajda-hunyadi vár díszesen restaurált lovag-termében f. é. szeptember hó 24-én felolvasó ülést tartott. A történelmi emlékek által felszentelt helyen *Kuun Géza* gróf a társulat elnöke szép megnyitó beszédében költői lendületű szavakban apostrophálta a vár dicső múltját s ehhez fűzve magas szárnyalású eszmemenetét, lelkesen buzdított Hunyadvármegye történetének a milleniumra való megíratására s Benkő József „Specialis Transilvania“-ja kinyomatására. Beszédjéből álljanak itt a következő általános érdekű szép részletek:

„Üdv néked oh vár, Hunyadiak ősi vára, ezredéves itt lakozásunk ünnepének estéjén! Közel egy félezred óta neved a hősök egyik legnagyobbikához fűződik s azóta az idők mennyi viszontagságait tapasztaltad búban és örömben; a szerencse csillaga a hazai egen hol szertelen igen fénylett falaid pártázata, bástyáid orma felett, hol megint a hazafiak elmondhatták a költővel:

Rosz időket érünk
Rosz csillagok járnak.

Falaid jól ismerik az örömríadást, a vészkiáltást, a nyílt ellenséget s a titkolódzót, az egykori zajt s a kriptai csendet, a közöny fagyát s a lelkesedés hevét. Üdv néked oh vár!

Ephialtes nem volt, ki az ellenséget a vajda-hunyadi vár falai közé vezette volna; a viszálykodás gyakran dúlt hazánkban a hazafiak közt, de árulókról alig tud történetünk. Theopompos megőrizte Herostrates nevét a jón városok határozata ellen. A hazai Klio ilyenekről sem tud. Az a tűz, mely 1854 április 13-án a vár északkeleti részében támadt, minden valószínűség szerint vigyázatlanságból eredt s nem Herostrates, vagy a bosszuállás műve. A ki az akkori romokat látta, a költővel így szólhatott:

S így kiégve
Hunyad éke
Vad viharok durva fészke!

Ámde eljött egy jobb kor s a társadalom és a magyar állam figyelme, a jelen életerős alkotásai közt a múlt idők dicső emlékü romjai elől sem zárkózott el s ez nem is lehetett volna másképen, hiszen a nagyság és dicsőség mindig aktuális és soha el nem évül, s eljött az a férfiú, a ki a Hunyadi-vár felépítésének érdekében szóval, írásban és tettel működni meg nem szűnt szíve végső dobanásáig. Megnevezem-e? minek? neve mindnyájunk ajkán lebeg, emléke mindnyájunk szívében él.¹⁾ A vár nagyrészt felépült, bár még sok a teendő. Reméljük, hogy a befejezés nem fog soká késni.

¹⁾ Dr. Arányi Ignác, a ki megírta Vajda-Hunyad várának történetét s a vár restaurálása érdekében kiváló érdemeket szerzett.

És az a vajda-hunyadvári egylet, a mely itt e vár falai közt alapít, hol van? kérdehetik sokan. Közvetlen működései nincsenek, tagjai többé gyűlésekre össze nem sereglenek, de hiszem és reménylem hogy azok száma meg nem apad, sőt a haladó évekkel nagyban fog gyarapodni, mert a jövő nemzedék összesege fog majdan és nemsokára porlepte nyomaikba lépni.

A műemlékek iránti érdeklődés nőttön nő, a történelmi tudás tárgul és tisztul, a hazaszeretet mindinkább fogja egyesíteni hazánk testvérnepeit s akkor Vajda-Hunyad várára, mint a hazai szent föld zarándokhelyére, el fognak jönni a hazafiak nyelv és vallásfelekezeti különbség nélkül, egy hatalmas érzéstől áthatva, egy és ugyanazon vezérszavak tündöklését látva az egen. A győzelmek bő aratásaiiban Hunyadi János vezérlete alatt részt vettek hazánk összes népei s Mátyás király igazsága mindegyikökre kiterjedt s a művelődésnek általa megszerzett s biztosított jótéteményeiben a magyar szent korona összes népei részesedtek . . . .

Méltókép hogyan készülődünk bemenni a nagy kapun, mely évezredet évezredtől választ el? . . .

Ünnepi készülődéseink egyike abból álljon, hogy mind jobban ismerkedjünk meg azon földrészszel, melyről a Pannonia megvételéről szóló ének így emlékezik:

Lakó földje nagy jó volna,
Hogy annál jobb sehol nem volna,

melyet az idegen Freisingi Ottó, XII. évszázból való író, Isten paradicsomához s Aegyptomhoz hasonlít: *tanquam paradísus Dei, vel Aegyptus* s melyet mindnyájan büszkén és boldogan hazánknak nevezünk. Hazánk egészét úgy ismerhetjük, ha részeit minél alaposabban ismerjük.

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat azon célból alakult meg, hogy megyénk múltját és jelenét lehetőleg felderítse, s több már tiz esztendejénél, sőt közel van már a három lustrum betelése, hogy választmánya tagjai ezen célra lankadást nem ismerő munkát fordítottak . . . .

E kutatások jelentékeny eredményekre vezettek s megyénk múltjának nem egy homályos rejtékét világosították meg. És még sincs monographiánk! Ha anyagi eszközeink megengedték volna, bizonyára már létrejött volna a régtől fogva óhajtván várt Hunyadmegye monographiája, de ennek költségei sokkal többre mennek annál, mint a mit céljainkra áldozhatunk. Magyarország legtöbb megyéje immár elkészült monographiájával s a melynek még nincs, lázasan siet a mulasztást pótolni . . . .

És nálunk Hunyadmegyében mélységes hallgatás egy ily munka megírásáról . . . .

Hogyan lehessen az, hogy ép Hunyadmegyében, a történet klaszikus földjén, ne tudjon létre jönni egy a jelenkor kívánalmainak meg-

felelő monographia, itt a hol erre országunk egyik legdicsebb műemléke, Vajda-Hunyad vára és annyi más történeti nevezetességű emlék hallgatagon ugyan, de azért mindenkinek érthetően, ki nem csupán a jelenben s a jelennek él, hatalmasan felszerkentenek, e munka teljesítésére indítanak s a hol erre való előkészületek nagy részét a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat évek hosszú során megtette! . . .

És még egy másik óhajtasomnak adok itt kifejezést, mely nem többé az erdélyi részek egyik megyéjét, hanem az egész régi Erdélyt illeti, s ez abból áll, vajha a milleniumi ünnep alkalmából a hírneves történész *Benkő József* „Speciales Transilvania“-ja nyomtatásban megjelenék! A vaskos kézirat kiadása bizonyára nem kis költséget igényel, de ha é czélra az arra vállalkozók vagy vállalkozó részéről kibocsátott felszólítás fog közkézen forogni, nem kétlem a történeti múltunk iránt érdeklődők szívesen fogják áldozatok mértékével a nagy czélt előmozdítani.“

Kuun Géza gr. elnöki megnyitója után *Márkup* Ferencz vasgyári főmérnök tartott felolvasást a gyalári vasbányák s általában a fém-bányászat történetéről; előadásának érdekességét növelték a bemutatott okmányok és térképek. Végül *Kun Róbert* társulati titkár olvasott fel a felső-nádasdiak 1827-ik évi népzendüléséről, az eredetiben bemutatott tanúvallomások felhasználásával.

A felolvasások befejeztével a társaság a „Hunyadi Várhoz“ czímzett vendéglő díszes nagytermében tartott lakomával fejezte be vajdahunyadi kirándulását.

Svájc egyetemei.

Bázel. A bázeli egyetemen az 1892-ik nyári félévben 454 tanuló iratkozott be (33-mal több, mint az előző félévben), kikhez járúl 69 magán-(rkiv.) tanuló. Az egyes facultások közt így oszlottak meg a tanulók: theologus 105; joghallgató 45; orvostanhallgató 146; philosophus 138. Honosság szerint: svájci 357; németországi 51; ausztria-magyarországi 8; franciaországi 3; angol-, olasz és norvégországi 1—1; oroszországi 5; bulgáriai 4; észak-amerikai 3.

Genfben 685-re ruggott a beírt tanulók száma, beleértve a 115 magán-tanulót is. 1877, azaz az egyetem alapítása óta e volt a legnagyobb szám. A tanulók bözt volt: theologus 44; joghallgató 221; orvostanhallgató 261; (köztük 60 nő); philosophus 127. A tanulók többsége (összesen 429) külföldi, kik 17 különböző nyelven beszélnek. Orosz tanuló körülbelül 100 van jelenleg Genfben.

Zürichben 556-ra ment a tanulók száma, köztük 40 theologus; 78 joghallgató; 266 orvostanhallgató és 172 bölcslethallgató. E mellett volt 103 magán-tanuló. Idegenföldi tanuló volt 213, köztük 70 német és 67 orosz. Francia egyetlen egy sem volt. Nőhallgató volt 70, köztük 4 joghallgató, 44 orvostanhallgató és 22 bölcslethallgató.

Van a nőhallgatóknak ez egyetemen egy nemzetközi akadémiai társulatuk, melynek elnöke Mme Dodèl-Müller, kinek doctori és tanári czíme van. E mellett megemlítendő még az az egyesület, mely a mult május 1-ei munka-ünnep (fête de travail) alkalmával alakult: „A socialista tanulók nemzetközi társulata“ czímmel, melynek mintegy száz tagja van. Tagjai lehetnek az egyetem mindkét nemű tanulói és volt hallgatói. Célja az egyesületnek az egyetemi ifjúság körében a socialista elméletek fejlesztése. Eszközök e célra az értekezletek, jelentések és a heti üléseken tartott vitatkozások. A társulat szándékozik felállítani könyvtárt, továbbá nyitni olvasótermet, s kiadni socialista iratokat.

A szövetségi műegyetemnek a mult 1892—93-ik évben 710 hallgatója volt; köztük 41 építész, 195 mérnök, 244 mérnök, 140 vegyész, 16 erdész, 31 gazdász és 7 cultur-mérnök. A matematikai szakosztályban 23 növendék volt, a természettudományiban pedig 13. A műegyetem hallgatói nagyobb részét svájcziaiak.

F. L.

— **Udvarhelymegye monographiája** megírására f. é. szept. hó 5-én szerződést kötött *Jakab Elek* országos levéltárnokkal, mely szerint egyrészt az író kötelezte magát, hogy Udvarhelyvármegye monographiáját 1896 évi május 15-éig 30 nagy 8-adrét ívnyi terjedelemben megírja, másrészt a vármegye kieszközölte, hogy a belügyminiszter az írot a helyszínén való kutatás czéljából hivatalától hat hónapra szabadságot; ez alatt az idő alatt a vármegyétől külön napi díjat és útiköltséget húz, az erdélyi „hatt tudományos intézet“ kézirat-tárából adatai kiegészítése végett kutatásra 300 forintot s a bevégzett műért külön 2500 forint tiszteletdíjat nyer. A belügyminiszter a monographia költségei fedezéséhez egyelőre 1000 forint segélyvel maga is hozzájárult; a többit a vármegye lehetőleg társadalmi úton kívánja összehozni. Ugron Gábor az első székely egyleti takarékpénztár részéről 500 forintot helyezett kilátásba. Az író az egész vármegyébe kérdő pontokat küldözött szét hat heti záros határidejű felelet kéréssel. Udvarhelyvármegye nagymérvű áldozatkészsége, a monographia bizottság támogatása (élén *Ugron János* alispánnal és *Kénossy főjegyzővel*) és az író buzgalma biztos reményt nyújt a munka megvalósulásához. Udvarhelyvármegye ez elhatározása követendő példátul szolgálhatna más vármegyéknek is.

— **Hunyadmegye története** megírására a Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. választmánya indítványt tett a vármegye f. é. okt. 12-én tartott gyűlésén, melyet az elfogadván, vármegyei monographiánk egygyel, a dicső emlékü Hunyadyakéval, szaporodni fog.

— **A sz.-udvarhelyi m. k. á. főreáliskola történetét 1871—1893.** megírta dr. *Vajda Emil* tanár (59 lapon), abból az alkalomból, hogy a kor igényeinek megfelelő díszes csarnokot nyert negyedszázéves fennállása után. Mellékelve vannak a reáliskola új palotájának képe s alaprajzai.